

Література

1. Кривецький І. В ім'я кращого завтра. // Українська Державна ідеологія. Нариси і статті. – Львів, 1922. – С.42 – 45.
2. Кривецький І. Як валили Українську Державу. / І.Кривецький. // Громадський вісник. – 1922. - №102. – 27 травня.
3. Гірна Н. Наукова та громадсько-політична діяльність Івана Кривецького (1883 – 1940 рр.). / Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук. – ЛНУ імені Івана Франка. – Львів, 2015. – 216 с.
4. Гірна Н. І.Кривецький – представник державницького напрямку в українській історіографії (військово-політичний аспект). / Н.Гірна. // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені В.Гнатюка. – Серія: Історія. – Тернопіль, 2014. – вип..2. – ч.1. – С. 181 – 187.
5. ЦДАУ у м. Львові. – Ф. 368. Томашівський Степан – історик. – Оп. 1. – Спр. 173. – Арк. 12.

УДК 94(477)

ТРАГЕДІЯ ЛЕМКІВЩИНИ В КОНТЕКСТІ ВІДНОВЛЕННЯ ІСТОРИЧНОЇ ПАМ'ЯТІ УКРАЇНЦІВ (НА ОСНОВІ СПОГАДІВ ПЕРЕСЕЛЕНЦІВ З С. РЕПЕДЬ СЯНОКСЬКОГО ПОВІТУ ЖЕШІВСЬКОГО ВОЄВОДСТВА, ПОЛЬЩА)

Мирослава Гурик,

*кандидат історичних наук, доцент кафедри філософії та політології
Тернопільського національного економічного університету*

Лариса Приймич,

вчитель історії та правознавства Шумського ліцею

Висвітлено трагічну сторінку депортації лемківського народу із с. Репедь Сянокського повіту Жешівського воєводства (Польща) крізь призму спогадів переселенців. Показано важливість збереження та відтворення депортації лемків в історичній пам'яті українського народу в напрямку подолання історичних травм посттоталітарного суспільства.

Ключові слова: *лемки, депортація, історична пам'ять, історична травма, посттоталітарне суспільство.*

It is revealed the tragic page of the Lemko people deportation from the Rapid village of Sanok County, Rzeszów Voivodeship (Poland) through the prism of migrants' memories. It is shown the importance of preserving and reproducing the Lemkos deportation in the historical memory of the Ukrainian people in the direction of overcoming the historical traumas of post-totalitarian society.

Keywords: *Lemkos, deportation, historical memory, historical trauma, post-totalitarian society.*

Історична пам'ять є унікальною сукупністю уявлень національної спільноти про своє минуле. Лише одностайність в уявленнях та оцінках історичного процесу спроможна консолідувати суспільство. Проблема збереження і відтворення історичної пам'яті постає особливо гостро в посттоталітарних суспільствах, які перенесли колективну історичну травму, перебуваючи в стані колоніальної залежності. [2, с.90] Однією з найбільш трагічних сторінок в історії українсько-польських стосунків другої половини ХХ ст. є акція переселення українців з Польщі до УРСР у 1944-1947 рр. Аналіз офіційних документів, спогадів і поточної періодики України та Польщі дають підставу вважати депортації українців

з прикордоння як конфлікт історичної пам'яті сусідніх народів: українці хочуть пам'ятати історію, яку поляки воліють забути [6].

9 вересня 1944 року маріонетковий Комітет національного визволення Польщі й уряд УРСР уклали угоду про «взаємний обмін населенням»: українського – з території Польщі до УРСР і польського – з території України до Польщі. На виконання цієї угоди у 1944–1946 роках із Польщі до УРСР було переміщено понад 480 тисяч етнічних українців. Використовували різні методи впливу на людей – від психологічного тиску (через пропагандистську агітацію, шантаж, залякування тощо) до фізичної сили із залученням війська [3].

Однією із південно-східних територій Польщі, звідки планувалося відселити українців, була Лемківщина. Лемківське село Репедь у Сянціському повіті знаходиться неподалік великого села Команча, у мальовничому міжгір'ї між Явірником і Туринським, Щавним і Прибишевом, що на сході Лемківщини, на берегах річки Репедьки, правої притоки р. Ослава [8, с.4]. «Село було гарне та велике, розташоване біля лісу, в якому росли ялини, буки, ялиці, модрина» - згадує Анастасія Рудзінська [7]. Марія Халупа, яка народилася у 1937 році згадує, що в селі переважно жили українці, було декілька родин євреїв. «Я бавилась з дітьми євреїв, які жили по сусідству. В них був син Абрум, дочки Ройза і Фріза» [11]. У Репеді була греко-католицька церква, українська школа. Посередині села збереглася до наших днів дерев'яна церква св. Миколая у східнолемківському стилі. [8] Про високий рівень громадської активності свідчать спогади про діяльність «Просвіти». Халупа Марія пише: «В нас була саля (народний дім), на Різдво вчителі організовували вистави, вертепи» [11]. З Репедської школи вишло понад пів сотні юнаків, які у 1938-1939 роках подались на Закарпаття у час боротьби за утворення Карпатської України [8, с. 13].

Слід зазначити, що акція переселення від самого початку не була результатом вільного волевиявлення українців. На початкових етапах з Лемківщини добровільно виїжджали лише поодинокі сім'ї з тих районів, які були цілковито зруйновані війною [1, с.247]. «В 1944 році ходили агітатори, казали що на Україні дуже добре живуть люди, поля обробляє техніка, люди майже нічого вручну не роблять» [11]. Суска (Василько) Марія Миколаївна, 16 серпня 1937 р.н., згадує: «Про переселення ми довідалися зразу після війни. Спочатку нам об'явили, що хто поїде охоче, тим сім'ям дозволять брати все, що хазяїн хоче, але охочих не було. Ніхто не хотів покидати свою землю, свою хату. В селі Щавне у війну згоріло все, що було. Ті люди погодилися поїхати, але їх повезли в ті області радянської України, де після війни був страшний голод. То вони як могли, хто остався живий, добиралися в Західну Україну» [10]. «У цю хвилю переселення потрапила моя тітка Ганна з двома братами – писав у своїх спогадах Дмитро Гаргай, – залишившись без хати і господарки, їх заслали в Дніпропетровськ. Горянам – лемкам нелегко було адаптуватись до степу, а ще важче – стати колгоспниками, тому згодом вони повернулися, їхали возом, запряженими коровою, на Львівщину, у Красне. Два тижні їхали без харчів, грошей» [7].

Варто зауважити, що початок переселенської акції загострив і без того напружені стосунки між поляками й українцями. З боку поляків почастишали погрози, випадки підпалів українських господарств, а також окремі вбивства українців [4, с.114]. На село Репедь і навколишні села часто нападали частини польського підпілля. «До війни українці з поляками жили дружно. Після того, як пройшов фронт на захід, поляки почали створювати свої банди, які нападали на українські села, вигонити людей, хати спалювали. Люди переховувались в 1945-46 роках по лісах, аж до повного виселення» [9]. «Наша тітка, мами сестра жила в с. Мокре і приїхала до нас і розказувала, що сусіднє село Завадка вночі поляки вирізали і спалили його, лишилось кілька осіб, які не були вдома тої ночі», – описує Халупа Марія Михайлівна [11]. Опір польському підпіллю чинили бійці УПА. Зокрема, в «Літописі УПА» знаходимо відомості про події

30 січня 1946 року, де повстанці в с. Репедь, спалили 5 хат приготованих для квартирування польського війська, знищили 2 мости, щоб перервати ворогові комунікації та тим самим паралізувати переселенчу акцію. 31 січня 1946 року 2 рої УПА тримали бій з 1 тис. бійців польської армії в околицях села [5, с. 250].

У травні 1946 року при допомозі військ НКВС польська армія розпочала другу хвилю депортації українських родин до УРСР. Відомості про акцію, яка планується надходили до жителів села. «Прийшла мамина колежанка Онишканич Олена і сказала, що нас будуть виселяти, щоб мама пекли хліб і сушили сухарі. Мама насушили 2 мішки сухарів, які нас виручили в дорозі» [11]. Про день депортації згадує Притискач Іван, якому було 7 років: «Повне виселення нашого села почалося 6 травня 1946 року, на Юрія, коли люди мали іти до церкви і на Проводи на цвинтар. Польські війська оточили село танками, а жовніри забігали в хати і прикладами та зброєю виганяли людей із хати. Батько запряг у віз корову, прострілене у фронт лоша, поскладав подушки, перини, деякі кухонні речі, січкаруню і нас, п'ятеро дітей та стару бабусю» [9]. Жителям було дозволено взяти тільки необхідне, так Марія Халупа стверджує, що «приїхало польське військо пополудні в село, переночували, рано розійшлися по селу і заходили в кожную хату і приказом «за 15 минут, мали бити недрого», ми їхали коровою, то взяли перину, сухарі, пару горшків. То що нам було дозволено взяти поміщалось на 1-2 підводах» [11]. Українські селяни залишали своє нерухоме майно та землю. Сім'я Василько, наприклад, мала в Репеді «дерев'яний будинок 200 м. куб., зложений в зруб, який батько сам побудував перед війною, стодола 300м. куб., 6 га землі» [10]. Мешканців Репеді під конвоєм зганяли до перевалочного пункту у Загір'ї, що за 20 км. від села. Вражає картина депортації у спогадах Марії Суски (Василько): «Ще хочу написати, як ми вибирались. Люди плакали, кричали, цілували свої хати, бо ніхто не знав, яке життя нас жеде на своїй рідній Україні. А за підводами бігли собаки, коти, все плакало, кричало, гавкало, було так страшно, що і зараз пишу і не можу здержати сліз» [10]. Польські військові використовували жорстокі методи, коли переміщали українців до станції Загір'я: «Коли приїхали до гори Усой, корова не могла тягнути воза, то військовий мав палку, на кінці якої був забитий гострий цвях, він ним колов вим'я, так, що молоко текло. Тато нічого не казали, тому що поляк був би бив нагайкою його. Коли виїхали до ріки, то стояли по обидва боки вояки і нагайками заганяли у воду, а ми - малі, то нас пустили через кладку, але поруччя було високе, кладка гойдалася, ми плакали і трималися за мамину спідницю, в якої на руках була мала сестра» [11]. Людей на станції Загір'я тримали тримали більше двох тижнів, а звідти у товарних вагонах відправляли в УРСР.

Депортовані українці з с. Репедь прибули до станції Ямпіль Хмельницької області, на якій перебували до початку жнив, проживаючи в жахливих умовах. Притискач Іван пише у спогадах, що «там ми зіткнулися з великими труднощами, адже їсти не було на чому зварити, палили тільки смолою, яку різали із озера вночі. Всі були в кіптяві. Хліба, картоплі не було, тільки молоко, яке доїла мама від корови. Там нас тримали до початку жнив» [9]. Важкий побут допікав особливо жінкам та дітям: «Поробили накриття з дошок, возів і так жили. Мама з малими дітьми ходили по с. Ямпіль і просилися на ніч. Нас було 4 особи і ще донька маминої сестри і син батькової сестри. То ми ночували в стодолах, але деякі люди не пускали на ніч» [11].

Родини лемків змушені були облаштуватися на новій землі, звикати до «сталінського раю». «Колгоспів тут ще не було, то батьки ходили до місцевих господарів на заробітки хліба, картоплі, щоб прогодувати сім'ю» [9]. «Ходили по селах жебрекували, бо не було що їсти. Дехто дав кусок хліба, крупи, муку, горох, дехто дав дітям їсти.» - так вчорашні заможні господарі повинні були виживати у перші місяці переселення [11]. Зокрема, про «щедрість» радянської влади згадує Притискач Іван Іванович: «В 1947 році нам виділили хату поляків і ми переселились на зиму в нову

оселю. Нам було наділено 7 га землі, а в Польщі ми залишили 9 га вже засіяної землі. Батько, восени 1947 року, засіяв поле озиминою, а вже зимою 1948 року в с. Васьківці створено колгосп. Весною 1948 р. забрали в колгосп коня, воза і інший реманент, землю. Виділили тільки город, щоб посадити картоплю» [9]. Згадує про «добровільний» вступ у колгосп і Марія Халуца: «В 1949 році утворили колгосп ім. Молотова. Вночі ходили і будили людей і гонили всіх в школу. Тато не хотіли йти, пішли мама. Тато сказали, що будуть робити всі, те й ти роби, а хто не хотів йти в колгосп, то брали в другу кімнату і чули крики, значить їх там били. Заяви писали на клаптиках газети, що вступаю добровільно» [11].

За підсумками так званої «евакуації» українського населення Закерзоння до УРСР з Репеді було переселено 186 родин або 865 осіб.

Висновки. Отож, депортація українців з Лемківщини впродовж 1944- 1947 років є однією із найменш досліджених сторінок нашої історії, яка повинна зайняти гідне місце в структурі історичної пам'яті українського народу. Відтворення та переосмислення цих трагічних подій повинне бути спрямоване на подолання колективних історичних травм, що були завдані українцям сталінським тоталітарним режимом та сприяти подальшій консолідації української нації.

Література

1. Гвань І. Історія Північної Лемківщини від вигнання лемків. В книзі: Лемківщина: земля, люди, історія, культура. Т. 2. Нью-Йорк - Париж, 1988.
2. Гурик, М. І. Історична пам'ять народу у контексті актуальних завдань розбудови модерної української нації [Текст] / М. І. Гурик // Світоглядні та соціокультурні засади формування модерної української нації: монографія / Т. В. Гончарук, Н. В. Гнасевиц, М. І. Гурик [та ін.] ; кер. авт. кол. О. М. Рудакевич. Тернопіль: ТНЕУ, 2015. С. 90-113.
3. Інформаційні матеріали до 70 – річчя з часу проведення польською владою акції «Вісла». Інститут національної пам'яті : веб-сайт. URL: <http://www.memory.gov.ua/methodicmaterial/informatsiini-materiali-do-70-richchya-z-chasu-provedennya-polskoju-vladoyu-aktsii->
4. Лемківщина (історико-етнографічне дослідження). У 2-х томах. - Т.1. Львів, 1999.
5. Літопис УПА. Тактичний відтинок УПА 26-ий «Лемко»: Лемківщина і Перемищина [Текст] : документи і матеріали / ред. П. Й. Потічний, І. Лико. - Торонто ; Л. : Літопис УПА, 2001. 900 с.: іл. - (Літопис Української Повстанської Армії ; т. 33).
6. Литвин М. Депортації українців у 1944-1951 роках. Організація оборони Лемківщини : веб-сайт. URL:<https://lemko-ool.com/?p=3061&lang=uk>
7. Колесник А. Вигнанці з прабатьківських земель. Новини Шумщини. 2019. №17. С.4
8. Крупа М. Моє рідне лемківське село Репедь : букет спогадів. Львів, 2002. 27С.
9. Спогади Притискач І.І. – 5 с.
10. Спогади Васицько М.М. – 2 с.
11. Спогади Халуца М.М. – 5 с.

УДК 94(477.44),,1914/1920»

РЕВОЛЮЦІЙНА ТОТАЛІТАРНА ПРОЗА ЗА ДОКУМЕНТАМИ АРХІВУ (села Воскресенське та Богоявленське) 1914-1920 рр.

Микола Зеркаль,

*доктор історичних наук, доцент, професор кафедри історії
Миколаївського національного університету імені В. Сухомлинського*

Розкрито історію розгортання історичного процесу в селах Воскресенське та Богоявленське під час Першої світової війни та революції. Здійснено аналіз основних чинників у вирішенні питання на чюю сторону ставати для населення в умовах нестабільної